

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. Глибокі соціальні й економічні зміни, що відбуваються нині в Україні, спонукають до реформування системи освіти, котра має сприяти ствердженню людини як найвищої соціальної цінності. Лише компетентна, самостійна і відповідальна, з чіткими громадянськими позиціями індивідуальність, тобто освічена, вихована людина здатна до оновлення суспільства, забезпечення державності України, розвитку її економіки та культури. Виховання такої людини доручено соціальним педагогам.

Аналіз попередніх публікацій. Проблема професійної компетентності одержала свій розвиток у контексті різних досліджень педагогів і психологів: із позицій цілісності розвитку особистості та суспільства (Б. Ананьєв, В. Афанасьєв, М. Каган, Л. Коган та ін.), її діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), пізнавальної активності особистості (К. Абульханова-Славська, В. Афанасьєв та ін.), самореалізації (І. Кон, А. Петровський, В. Риндак та ін.), особливостей творчого розвитку (А. Лук, В. Моляко, Я. Пономарьов та ін.).

Невирішена раніше частина проблеми. Саме демократичне суспільство не тільки дозволяє освіті реалізувати свій гуманістичний потенціал, але й створює умови для збагачення особистості в процесі освіти, висуваючи на перший план її розвиваючу «людиноутворюючу» функцію, не скасовуючи, а якісно змінюючи адаптивну функцію [1, с. 147].

Однак недооцінка гуманістичного потенціалу освітнього процесу і нерозробленість змісту, організаційних форм, методів формування професійно-педагогічної культури студентів не дозволяють виконати стійкий запит на соціального педагога як представника соціономічної сфери нового типу, який з повагою ставиться до соціокультурних цінностей та володіє особистісними якостями, котрі зумовлюють гуманне ставлення до іншої людини, суспільства, природи.

Мета статті. У статті ми розглянемо комунікативну компетентність майбутнього фахівця соціономічної сфери як складову його професійно-педагогічної культури

Виклад основного матеріалу. Визначення компетентності як володіння компетенціями і як якості людини, котра володіє всебічними знаннями в певній галузі, дозволяє визначити дослідникам коло компетенцій, якими має володіти майбутній фахівець, а на основі цього — рівень його компетентності.

Аналіз наукових праць дослідників І. Беха, О. Безпалько, Є. Бондаревської, Р. Вайноли, В. Гриньової, Р. Гуревича, І. Ісаєва, А. Коломієць, Н. Ничкало, В. Поліщук, В. Сластьоніна, Є. Шиянова та ін. показав зростання інтересу до питань, пов'язаних з професіоналізмом педагога, а саме: професійної спрямованості, професійної компетентності, професійних функцій, професійних якостей, професійних цінностей.

Українські дослідники С. Архипова, А. Капська, О. Карпенко, Д. Годлевська розглядають формування професійної компетентності соціального педагога.

Дослідник Л. Волик розглядає професійну компетентність педагога як сукупність трьох компонентів: предметно-технологічного, психолого-педагогічного та загальнокультурного [3, с. 25]. Автор вважає, що професійна компетентність педагога включає такі складові:

– предметно-технологічна — сформованість технологічного знання, мислення, спрямованого на проектування моделей освітньої діяльності та їх практичної реалізації, гнучких технологічних умінь;

– психолого-педагогічна є відносно самостійною підсистемою в структурі професійної компетентності і містить: освіченість (загально-професійні знання — методики, дидактики, педагогічні технології); уміння (здатність використовувати наявні знання в педагогічній діяльності, в організації взаємодії в освітньому просторі); професійно-значущі якості особистості (рефлексивність, гнучкість, емпатійність, здатність до співпраці тощо);

– загальнокультурна передбачає сформованість загальної культури особистості [Там само, с.25].

У педагогічній науці поки що немає єдиного погляду на види компетентностей. А структуру професійної компетентності вчителя дослідники розглядають як єдність професійно-діяльнісного, комунікативного та особистісного компонентів [11; 13].

Так, Н. Кузьміна до професійно-діяльнісного компонента відносить соціальну компетентність, А. Маркова — соціально-психологічну [12; 13].

Схарактеризуємо різні погляди науковців на спеціальну або предметну компетентність.

На думку, Н. Кузьміної, до неї належать:

– диференційно-психологічна компетентність (у галузі мотивів, здібностей, спрямованості учнів);

– спеціальна й професійна компетентність (у галузі дисципліни, що викладається);

– методична компетентність (у галузі формування знань та умінь учнів) [12].

У спеціальній компетентності А. Маркова виокремлює у спеціальній компетентності професійно-педагогічну [13].

До предметної (спеціальної) О. Лебедєва відносить: психолого-педагогічну компетентність; професійну позицію вчителя; науково-теоретичну та методичну компетентності [14, с. 6].

Спеціальна компетентність поєднує в собі загальнопедагогічну, спеціальну та технологічну, — вважає С. Бурдинська [1, с. 4].

Усі вчені погоджуються, що до комунікативного компоненту професійної компетентності належить комунікативна компетентність. Проте її структуру вони тлумачать по-різному. Так, Н. Кузьміна вважає, що до неї належить соціально-психологічна компетентність у галузі процесів спілкування [12, с. 12].

Спільну позицію мають С. Бурдинська та А. Маркова, згідно з якою до комунікативного компонента професійної компетентності належить комунікативна компетентність [1; 13].

Проте, треба пам'ятати, що професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога як система компетентностей має співвідноситися із загальною класифікацією професійних компетентностей педагога. Саме тому, її структура теж повинна містити професійно-діяльнісний, комунікативний та особистісний компоненти.

Комунікативна компетентність — здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню.

Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається не тільки у процесі безпосередньої, а й опосередкованої взаємодії, в тому числі з літератури, театру, кіно, звідки людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх розв'язання. У процесі опанування комунікативної сфери людина позичає з культурного середовища засоби аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм.

Комунікативна компетентність виявляється у кваліфікованому здійсненні комунікативної діяльності та включає здатності: виявляти ініціативу в спілкуванні; здійснювати «діалог із собою»; виявляти гнучкість у критичних ситуаціях; здійснювати рефлексивне й нерефлексивне слухання, адекватний аналіз комунікативної ситуації; змінювати глибину й коло спілкування; володіти вербальними і невербальними засобами спілкування; здійснювати сугестивний вплив на вихованців; виявляти комунікативні схильності; встановлювати довірливі стосунки, витримку і такт; здійснювати індивідуальний підхід до вихованців у спілкуванні.

Нині вченими виокремлено такі складові комунікативної компетентності:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда [7];
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища [7];
- адекватна орієнтація людини в самій собі — власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації [10];
- готовність і вміння будувати контакт з людьми [10];
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій [16];
- знання, вміння і навички конструктивного спілкування [8];
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [16].

Отже, комунікативна компетентність — це система внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії: позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок.

Педагогічна професія належить до соціономічних видів праці, де спілкування є професійно значущою, суттєвою стороною. Після розв'язання педагогічної задачі (і на цій основі), учитель розв'язує комунікативну задачу з організації безпосередньої взаємодії з учнями, змістом якої виступає обмін інформацією, пізнання особистості учнів, здійснення виховних впливів, створення оптимальних умов для розвитку мотивації навчання школярів і забезпечення творчого характеру їх навчальної діяльності тощо [6, с. 63].

У дослідженнях вітчизняних психологів (Г. Балла, М. Боришевського, В. Галузяка, М. Заброцького, Л. Корнева, О. Киричука, С. Максименка, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін.) підкреслюється, що повноцінне спілкування педагога з учнями, котре може забезпечити розв'язання сучасних педагогічних завдань, включає два взаємопов'язаних, однак істотно відмінних рівнів. Перший з них — зовнішній, операційний - пов'язаний з рольовою поведінкою учасників спілкування; інший — внутрішній, глибинний, пов'язаний зі смисловими утвореннями особистості, та такий, що визначає операційний [6, с. 63].

М. Заброцький вважає, що окрім того, повноцінне педагогічне спілкування містить як сторону, що базується на «суб'єкт — об'єктній» схемі (за типом розпоряджень, інструкцій, вимог тощо), за якої партнеру по спілкуванню відводиться роль об'єкту впливів та маніпуляцій, так і сторону, основу на «суб'єкт — суб'єктній» схемі, за якої визнається принципова рівноправність партнерів по спілкуванню [Там само, с. 35].

Отже, розвиток комунікативної компетентності вимагає формування як «суб'єкт — суб'єктної» репродуктивної, операційної складової, так і «суб'єкт — суб'єктної», продуктивної, пов'язаної з особистісними смисловими установками. При цьому визначальною, провідною, тією, що детермінує спрямоване характер педагогічної взаємодії, є саме «суб'єкт — суб'єктна» складова [6; 17].

У перекладі з латинської мови (*communicatio*) «комунікація» означає «повідомлення», «передача», іншими словами — надаю зміст цій взаємодії. Складовою комунікативної компетентності виступають комунікативні вміння, котрі А. Маркова визначає як уміння встановлювати правильні взаємини і перебудовувати їх відповідно до розвитку особистісного та соціального розвитку учнів [13, с. 56].

Дослідження науковців переконують, що комунікативні уміння пов'язані з організацією взаємин, взаємодії в системі «людина — людина» і є властивістю особистості, що заснована на вольових якостях і характерологічних рисах, здібностях, набути на основі раніше одержаних знань і навичок досвіду та виявляється в умінні виконувати комунікативну діяльність у нових умовах. Володіння комунікативними уміннями переводить процес спілкування із стихійного у керований [15, с. 3-23].

На думку О. Холостової, компетентність у спілкуванні означає володіння комплексом особистісних можливостей; одна із показників психологічної зрілості та компетентності. Основою комунікативної компетентності є соціальний інтелект [18, с. 130]. Провідним показником комунікативної компетентності є вміння слухати.

Роль комунікативної компетентності підкреслює С. Татарничева, вказуючи, що саме вміння спілкуватися великою мірою обумовлює формування інших видів компетентності, таких, як: інформаційна, соціокультурна, білінгвальна, комунікативна (знання іноземних мов) тощо [19, с. 39].

Комунікативна компетентність — це особистісна якість учителя, що визначається його включеністю в педагогічну діяльність і формується в процесі розвитку і саморозвитку особистості в цілому, включаючи пізнавальну, емоційно-вольову і мотиваційну сфери, системи відношень і ціннісних орієнтацій [2, с.14-15].

Комунікативну компетентність майбутнього педагога М. Коць розуміє як сукупність сформованих на достатньому рівні професійних знань, комунікативних і організаторських умінь, здатностей до самоконтролю, емпатії, засобів побудови ефективної взаємодії у професійній діяльності [9, с. 54].

У соціальній психології розрізняють перцептивну, комунікативну та інтерактивні сторони спілкування. Соціально-перцептивна сторона спілкування, відповідно, перцептивна компонента є визначальною в структурі комунікативної компетентності особистості [15; 17].

Отже, комунікативна компетентність є здатністю особистості налагоджувати й підтримувати контакти з людьми в умовах професійної діяльності. Ця складова професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога буде виявлятися в його вмінні впливати на дітей, колег, батьків, організувати це як соціальну взаємодію, що несе в собі особистісний інтерес, педагогічний зміст і значущість для всіх суб'єктів цього процесу.

Література:

1. Бурдынская С. П. Формирование профессионально-педагогической компетентности студентов колледжа в процессе изучения художественной литературы (на англоязычном материале) : автореф. дисс. ... на соискание научной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Бурдынская Светлана Петровна. — СПб. , 2006. — 19 с.
2. Введенский В. Н. Коммуникативная компетентность педагога: характеристика, способы совершенствования / В. Н. Введенский. — СПб. : ИОВ РАО, 2003. — 52 с.
3. Волик Л. Анімаційна компетентність як показник теоретичної та практичної готовності майбутніх педагогів до анімаційної діяльності [Текст] / Л. Волик // Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал. — 2009. — № 4. — С. 124-132.
4. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии /Т.П. Гаврилова//Вопр. психол. — 1975. — № 2.—С. 147-158.
5. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении [Специальный практикум по социальной психологии] / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1990. — 96 с.
6. Заброцький М. М. До визначення структури комунікативної компетентності педагога [Текст] / М. М. Заброцький // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова ; Серія 12. Психологічні науки. — № 6 (30). Ч. 1. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. — С. 63-71.
7. Коллектив. Личность. Общение : словарь социально-психологических понятий / В. С. Агеев, С. П. Безносков, В. А. Богданов [и др.] // Под ред. Е. С. Кузьмина, В. Е. Семенова. — Л. : Лениздат, 1987. — 143 с.

8. Колот А. М. Реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців економічного профілю / А. М. Колот // Проблеми вищої освіти. — 2004. — Вип. 37. — С. 3-21.
9. Коць М. О. Комунікативна компетентність як складова професіоналізму майбутнього педагога [Текст] / М. О. Коць // Практична психологія та соціальна робота ; Науково-практичний освітньо-методичний журнал. — 2007. — №1. — С. 52-54.
10. Крижанская Ю. С. Грамматика общения / Ю. С. Крижанская, В. П. Третьяков. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. — 208 с.
11. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кузьменко Олександр Анатолійович. — К. , 1998. — 184 с. + дод.
12. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М. : Высш. шк., 1990. — 119 с.
13. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессиональности учителя [Текст] / А. К. Маркова. // Педагогика. — 1995. — № 6. — С. 56-63.
14. Лебедева О. В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе : автореф. дисс. на соискание научной степени кан. пед. наук : спец. 13.00.01 / Лебедева Ольга Васильевна. — Нижний Новгород, 2007. — 24 с.
15. Ломов Б. Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии / Б. Ф. Ломов. — М., 1991. — С. 109.
16. Основы конструктивного общения : хрестоматия [Составители: Т. Г. Григорьева, Т. П. Усольцева.]. Изд-во Новосибирского ун-та, Совершенство. 1997. — 150 с.
17. Петровская Л. А. Компетентность в общении : [социально—психологический тренинг] / Л. А. Петровская. — М. : Изд—во МГУ, 1989. — 216 с.
18. Холостова Е. И. Технологии социальной работы / Е. И. Холостова. — М. : Инфра, 2003. — 400 с.
19. Татарничева С. Н. Методическая компетенция учителя и её формирование в процессе самостоятельной работы студента : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Татарничева Светлана Николаевна. — Тольятти, 2003. — 319 с.

Професійні компетентності майбутнього соціального педагога — це система професійно значущих якостей, знань, умінь і навичок, об'єднаних гуманно ціннісним ставленням до вихованців, індивідуалізовано творчим підходом до праці, постійною спрямованістю на особистісне й професійне вдосконалення. Сукупність певних компетентностей дозволяє соціальному педагогу як представнику соціономічної сфери виконувати свої професійні функції, успішно адаптуватися до постійно мінливих соціальних і педагогічних умов, досягати досягнення культури та робити свій внесок у її розвиток. Стаття розкриває сутність складової професійно-педагогічної культури — комунікативну компетентність.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, соціономічна сфера, соціальний педагог.

Профессиональные компетентности будущего социального педагога — это система профессионально значимых качеств, знаний, умений и навыков, объединенных гуманно ценностным отношением к воспитанникам, индивидуализировано творческим подходом к работе, постоянной направленностью на личностное и профессиональное совершенствование. Совокупность определенных компетенций позволяет социальному педагогу как представителю социономической сферы выполнять свои профессиональные функции, успешно адаптироваться к постоянно меняющимся социальным и педагогическим условиям, постигать достижения культуры и вносить свой вклад в ее развитие. Статья раскрывает сущность составляющей профессионально-педагогической культуры — коммуникативную компетентность.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, социономическая сфера, социальный педагог.

The professional competence of the future social educationalist is a system of professionally significant qualities, knowledge and skills which are combined by the humanely — valuable attitude to the pupils, which is individualized by the creative approach to work and the constant focus on the personal and professional development. A set of specific competencies is allow the social educationalist to perform successfully their professional functions, to adapt to the non-permanent social and educational conditions, to comprehend the cultural achievements and to contribute to its development. The article is disclose the essence of the nature of the professional pedagogical component of the culture — the communicative competence.

Key words: competence, communicative competence, socionomic specialist, social pedagogues.